

MÁHCAT

rapport om Svenska kyrkans
erfarenheter av återbördanden av
samiska mänskliga kvarlevor

Kaisa Huuva

Rapporten är skriven av Kaisa Huuva, på uppdrag av
Kyrkokansliet, Svenska kyrkan, 2023
Omslagsbild: offertall på Markan/Markkina gamla gravplats
Fotograf: Lisbeth Hotti

Innehållsförteckning

Inledning	3
1. Bakgrund.....	5
1.1 Återbördande av samiska mänskliga kvarlevor och försoningsprocessen	6
1.2 Det samiska folkets rätt att få återbörda samiska mänskliga kvarlevor.....	9
1.3 Svenska kyrkans inspel till Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag om återlämnande av samiska mänskliga kvarlevor och samiska föremål.....	10
2. ”Mon lean boahtán dán stuora bassi goahtái min máddariiguin geat ánuhit fas beassat hávddiid ráfái”	13
3. Tidigare återbördandeprocesser	17
3.1. Liksjuo - Lycksele augusti 2019	17
3.2 Árjepluove - Arjeplog i oktober 2022	20
3.3 Sammanfattning.....	21
4. Församlingars erfarenheter av återbördanden.....	22
4.1 Samarbete och dialog	22
4.2 Fungera stödjande gentemot samiska aktörer	23
4.3 Anhörigperspektiv.....	24
4.4 Kunskap om det lokala sammanhanget	25
4.5 Utformande av begravningsceremoni	25
4.5.1 Använda <i>váibmugiella</i> i ceremonin	26
5. Den formella processen vid återbördande och begravning av samiska mänskliga kvarlevor	26
5.1 Begravningslag (1990:1144) och ett återbördande på allmän begravningsplats (kyrkogård i bruk)	27
5.2 Kulturmiljölag (1988:950) och återbördande utanför allmän begravningsplats	28
6. Pågående återbördanden i Akamella, Rounala och Máláge - Malå.....	29
7. Historisk bakgrund till samlingar av samiska mänskliga kvarlevor	31
7.1 Socialdarwinismen under 1800-talet.....	31
7.2 Rasbiologin under 1900-talet	32
7.3. Arkeologiska- och anatomiska samlingar på museer i Sverige idag	33
7.4 Institutioner och museer med samiska mänskliga kvarlevor idag.....	34
7.4.1 Närhet och anknytning	35
7.4.2 Makt och rättigheter	36
8. Återbördande av samiska föremål	36
8.1 Samiska föremål i församlingar	38
Slutord	39
Referenser.....	40

Svensk författningssamling:.....	43
Folkrättsliga dokument:.....	43
Intervjuer och samtal:	44
Tips på relevant media:.....	44

Inledning

Den här rapporten riktar sig till Svenska kyrkans stift och församlingar men även till andra aktörer intresserade av återbördandefrågor med fokus på samiska mänskliga kvarlevor. Rapporten har bland annat samlat erfarenheter från tidigare återbördandeprocesser i Lycksele, 2019 och Arjeplog 2022 där församlingarna spelade en aktiv roll i återbördande.

Rapporten inleds med att visa på enskilda samers förhållningssätt kring återbördandeprocesser. Det är inte givet att de perspektiven är kända vare sig i Sverige, eller i Svenska kyrkan. Det råder en omfattande ”epistemisk okunskap” om samiska perspektiv i Sverige.¹ Vi kan alla, oavsett bakgrund, vara överens om att återbördande av samiska mänskliga kvarlevor är viktigt, och att det är en självklarhet att det genomförs – men som utomstående är det inte givet att man förstår *varför* det är angeläget för samer att återbörda sina förmödrar/-fäder. Därför vill rapporten bibringa en förståelse för det.

Rapporten ger även en idéhistorisk bakgrund till varför det var legitimt och självklart i det svenska samhället att under 1800–1900-talen skända samiska gravar, samla in och köpslå om samiska mänskliga kvarlevor. Vidare beskriver rapporten relevant lagstiftning och hur den formella processen kan se ut, fram tills att individerna gravsätts.

---

¹ Rauna Kuokkanen, *Restructuring Relations: Indigenous Self-determination, Governance, and Gender* (Oxford University Press USA, 2019), s. 317. Min översättning av ”epistemic ignorance”, som den samiska forskaren Rauna Kuokkanen använder för att förklara majoritetssamhällets systematiska uteslutande och marginalisering av urfolks kunskap och perspektiv. Det är egentligen svårt att översätta från engelska, det är egentligen något mer djupgående och djupverkande än bara ordinär ”okunskap”. En förklaring till att både enskilda såväl som institutioner i Sverige har så lite kunskap om samiska perspektiv, trots att kunskapen idag är mycket lättillgänglig kan därför förklaras med ”epistemisk okunskap”. Det är resultatet av koloniala processer eftersom kunskap om det som normen tillskriver genererar mer status och värde än till exempel kunskap om samiska- eller andra urfolks perspektiv.

Rapportförfattaren har valt att kalla den här rapporten för *máhccat*, det är nordsamiska och är ett aktivt, rörelseinriktat verb som indikerar handling och betyder att *vända åter*, att *återvända till något*.² Det är vad ett återbördande ytterst handlar om; de samiska mänskliga kvarlevorna får återvända till de platser de en gång togs ifrån, de får komma hem till Sápmi, komma åter i jord och till sina gravar. Återbördandet innebär både för dem, deras anhöriga och även för oss andra utomstående – att de, men även vi, äntligen kan ges frid och ro

Men rörelsen eller handlingen behöver inte upphöra för att de mänskliga kvarlevorna har kommit i jord. I stället finns en möjlighet för samiska aktörer, lokalsamhällen och församlingar att påbörja, eller förnya relationer och processer efter ett återbördande och en gravsättning. Det gör också att återbördandet är nära sammankopplat med försoningstanken.

När man diskuterar återbördande av urfolks mänskliga kvarlevor och urfolks föremål är det flera begrepp som används. Bland annat förekommer återbegravning, repatriering, återföring och återbördande. Svenska kyrkan har tidigare använt sig av begreppet repatriering i sina skrivelser och annan kommunikation. I den här rapporten används i stället begreppet *återbördande*, av det skälet att det bättre visar på, den aktiva handling som det innebär att samiska mänskliga kvarlevor får komma hem till Sápmi och tillbaka till de gravar och platser där de en gång togs ifrån. Begreppet återbördande återspeglar även bättre betydelsen av *máhccat*. I akademiska sammanhang används oftast begreppet repatriering, medan t.ex. Riksantikvarieämbetet använder begreppet återlämnande.³

Begreppet återbegravning har också använts, men ur Svenska kyrkans perspektiv kan det vara problematiskt att använda eftersom en person som en gång blivit begravd inte kan genomgå en kristen begravningsceremoni flera gånger. De flesta samiska mänskliga kvarlevor har tagits från kyrkogårdar och har alltså en gång i tiden blivit begravda utifrån en kristen ceremoni. Det kan finnas samiska mänskliga kvarlevor som tagits från samiska s.k. urgravar, från tiden innan Sápmi kristnades. Det ger också ett ytterligare skäl till att begreppet återbörda passar bättre att använda.

Framtagandet av denna rapport har också skett parallellt som Riksantikvarieämbetet arbetat med ett regeringsuppdrag där de ska undersöka förutsättningarna för att identifiera och återlämna samiska föremål och samiska mänskliga kvarlevor. I sitt arbete har bland annat Svenska kyrkans nationella

---

² Mikael Svonni, *Sámi-ruota, ruota-sámi sátnegirji: Samisk-svensk, svensk-samisk ordbok*, (Jokkmokk: Sámi girjjit, 1990), s. 81.

³ Eva-Kristina Nylander, *From Repatriation to Rematriation: Dismantling the Attitudes and Potentials Behind the Repatriation of Sámi Heritage*, doktorsavhandling, (Uleåborg: Uleåborgs universitet, 2023) och Riksantikvarieämbetet, *Förutsättningar för identifiering och återlämnande av samiska föremål och samiska mänskliga kvarlevor*. Redovisning av regeringsuppdrag, del.1 (Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2023).

nivå, Sametinget och länsstyrelserna gett inspel till Riksantikvarieämbetet.⁴ Svenska kyrkans nationella nivåns inspel till Riksantikvarieämbetet finns att läsa i rapportens avsnitt 1.3.

Rapporten har tagits fram under tidsperioden juni-november 2023, av Kaisa Huuva, forskare på avdelningen för kyrkoliv på Svenska kyrkans nationella nivå. Rapportförfattaren har valt att använda nordsamiska (t.ex. i rapporttiteln) för vissa betydelsebärande begrepp eftersom författaren har sin tillhörighet i det språkområdet. Det har inte funnits språkliga resurser inom ramen för framtagandet av denna rapport för att använda alla de samiska varieteterna för begreppen.

Författaren vill tacka sameföreningarna i Árjepluove, Liksjuo och Máláge samt de medarbetare som har varit och står inför återbördanden i Arjeplog Lycksele och Malå församlingar, Kiruna pastorat och Luleå stift. Tack också till Sametinget, Amnesty Sápmi, de fyra enskilda samer som intervjuats och som vill vara anonyma och till forskare Karin Eriksson. Tack för att ni tagit er tid att svara på frågor och delat tankar, erfarenheter och reflektioner kring den komplexa, mångdimensionerade och angelägna frågan om återbördande av samiska mänskliga kvarlevor. Det gemensamma för alla jag talat med är önskan om att göra ett återbördande så värdigt och omsorgsfullt som möjligt. Det finns en kollektiv omsorg i detta och det skapar möjligheter för ett försoningsarbete i praktiken. Det är viktigt att ta fasta på och vägledas av i det fortsatta arbetet.

1. Bakgrund

Svenska kyrkan har under lång tid engagerat sig i frågan om återbördande av samiska mänskliga kvarlevor. Redan i en utredning om samiska frågor i Svenska kyrkan från 2006 adresserades att samiska mänskliga kvarlevor bör omhändertas på ett värdigt sätt. Där föreslogs bland annat att samiska mänskliga kvarlevor skulle återbegravas i en gemensam större grav i Uppsala eller någon annan plats i Sápmi, tillsammans med ett minnesmärke.⁵ Inget av detta realiserades och det har hänt en del i frågan sedan den utredningen gjordes, både inom Svenska kyrkan, i Sápmi och i det övriga samhället.

Sametingets plenum (den politiska delen med folkvalda ledamöter) fattade ett enigt beslut år 2007, om att samtliga samiska mänskliga kvarlevor som finns på museer och institutioner ska identifieras och

---

⁴ Se rapport: Riksantikvarieämbetet 2023.

⁵ Sören Ekström, *Samiska frågor i Svenska kyrkan*. (Uppsala: Svenska kyrkans utredningar 1, 2006).

återbördas till Sápmi och att det är av vikt att man utreder dess proveniens.⁶ Sametinget har allt sedan dess inte mött gehör hos regeringen i form av resurser eller uppdrag för att kunna arbeta vidare med frågan.

Sedan Svenska kyrkans utredning om samiska frågor gjordes, har Samiska rådet i Svenska kyrkan lyft frågan om värdigt hanterande av samiska mänskliga kvarlevor. Det var bakgrunden till de tre rundabordsamtal 2017, 2019 och 2023, där ärkebiskopen bjöd in samiska företrädare som länge drivit frågan om återbördande samt företrädare från regering och myndigheter. Syftet med samtalen var från Svenska kyrkans sida att främja dialog mellan parter och att identifiera hindren vid återbördandeprocesser.⁷

Samiska rådet i Svenska kyrkan, Kyrkokansliet tillsammans med Sametinget skickade in en gemensam hemställan till regeringen år 2020. Man ville bland annat att regeringen skulle tillskjuta resurser för återbördanden, samt tillämpa de folkrättsliga principer som anges i FN:s urfolksdeklaration, nämligen urfolks rätt till repatriering av mänskliga kvarlevor som beskrivs i artikel 11 och artikel 12.

Svenska kyrkans engagemang i frågan handlar också om att värna de etiska perspektiven och slå vakt om människovärdets okränkbarhet även i döden. Det handlar också om att värna griftefriden, den som blivit skändad och kränkt vid uppgrävandet och återupprätta de avlidna genom ett värdigt återbördande.

1.1 Återbördande av samiska mänskliga kvarlevor och försoningsprocessen⁸

I november 2021, i Uppsala domkyrka uttalade den dåvarande ärkebiskopen Antje Jackélen en ursäkt å Svenska kyrkans vägnar till det samiska folket. Bland annat sade ärkebiskopen att

Svenska kyrkan har haft en avgörande roll som dörröppnare för rasbiologerna. Våra företrädare använde sin auktoritet och sin makt i samhället för att rättfärdiga rasistiskt och kolonialt tankegods, med svåra kränkningar av människovärdet och mänsklig värdighet som följd. Detta erkänner Svenska kyrkan idag och för detta ber vi om ursäkt.

---

⁶ Sametinget, *Plenumsbeslut den 20–22 februari 2007*, u.å., <http://https://www.sametinget.se/1929> [hämtad 2023-10-10].

⁷ Kyrkokansliet, *Svenska kyrkan vill bidra till repatriering av samiska mänskliga kvarlevor*, u.å., <https://www.svenskakyrkan.se/nyheter/svenska-kyrkan-vill-bidra-till-repatriering-av-samiska-kvarlevor> [hämtad 2023-09-15].

⁸ Se också länk om bakgrund till Svenska kyrkans försoningsprocess: Kyrkokansliet, *Försoningsprocessen*, u.å., <https://www.svenskakyrkan.se/samiska/forsoningsprocessen> [hämtad 2023-10-15].

Våra företrädare tillät att samiska kvarlevor samlades in med rasbiologiska motiveringar och under delvis brutala former. Kvarlevorna hamnade på museer och andra institutioner och finns kvar där än, med fortsatt avhumanisering som följd. Detta erkänner Svenska kyrkan idag och för detta ber vi om ursäkt.⁹

Med Svenska kyrkans ursäkt vill man även ”förnya sin relation” med det samiska folket och ta ett moraliskt ansvar för det kyrkan bar en kollektiv skuld för. Förutsättningen för att det skulle kunna ske var att Svenska kyrkan genom ärkebiskopen uttalade och erkände ”i princip och konkret, punkt för punkt”¹⁰ de övergrepp och kränkningar man varit delaktig i. I det här fallet handlade det om att präster och kyrkoråd gav sitt medgivande till, och ibland själva var aktiva till att grava med samiska individer på kyrkogårdar kunde skändas och att kvarlevor utsattes för rasbiologisk forskning. Ursäkten till det samiska folket hade föregåtts av ett historiskt gransknings- och kartläggningsarbete där Svenska kyrkan ville söka sanningen om sin skuld i de övergrepp och kränkningar kyrkans företrädare hade begått mot det samiska folket. Resultatet av det arbetet kom att publiceras i en vitbok¹¹ och en bok som samlade enskilda samers minnen av nomadskolan och arbetsstuga.¹²

Arkeologen Eeva-Kristiina Nylander menar att förutsättningen för att förstå repatriering av samiska mänskliga kvarlevor och föremål är att också förstå den större kontexten som handlar om nordisk kolonisering av Sápmi.¹³ Det handlar inte bara om ett tillskansade av marker i Sápmi utan också att man systematiskt tagit och samlat det samiska immateriella och materiella kulturarvet och t.o.m. samiska mänskliga kvarlevor från gravar.¹⁴ Det handlar alltså om makt och tvång och att den samiska gruppen var utsatt för en kolonisering och underordnad majoritetssamhället. Detta maktutövande gentemot samer var kyrkans företrädare också en del av.

Om relationen mellan Svenska kyrkan och det samiska folket ska läkas räcker det därför inte bara med att erkänna det man gjort, och be om ursäkt för det. Svenska kyrkans vilja till – och konkreta ansvarstagande för att i handling bryta med tidigare ageranden är en förutsättning för en förnyad relation med det samiska folket. Jag menar därför att återbördande av samiska mänskliga kvarlevor i församlingar kan vara ett exempel på en konkret handling där man bryter med tidigare ageranden.

---

⁹ Kyrkokansliet, *Handlingsplan. Åtaganden kopplade till Svenska kyrkans ursäkt till det samiska folket, 2022-2031. Etapp 1* (Uppsala: Kyrkokansliet 2022), s.14.

¹⁰ Kyrkokansliet 2022, s. 19 som citerar Ekström, 2006.

¹¹ Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi. Bd 1 och Bd.2.* (Skellefteå: Artos & Norma, 2016).

¹² Kaisa Huuva & Ellacarin Blind, (red.), *”När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka”.* *Minnesbilder från samernas skoltid.* (Stockholm: Verbum, 2016).

¹³ Nylander 2023, s. 28.

¹⁴ Se även i avsnitt 8. en redogörelse för det systematiska insamlandet av samiska ceremoniella föremål.

”Ett ansvarstagande behövs även för Svenska kyrkans skull, att som förövare faktiskt och genom handling bära ansvar för tidigare agerande som har skadat och berövat människor en del av deras identitet och andliga uttryck. Erkännandet av skuld påverkar också kyrkans identitet och självbild.”¹⁵

För att ursäkten och försoningsprocessen inte bara ska stanna vid ord och en ceremoni så åtföljs ursäkten av en rad åtaganden och insatser, dess finns beskrivna i handlingsplanen och beslutade av kyrkostyrelsen den 8 juni 2021¹⁶. Två av åtagandena som anges har bäring på frågan om återbördande av samiska mänskliga kvarlevor; det är att ”verka för att kyrkans historiska agerande inte upprepas i framtiden” samt att ”bygga långsiktig tillit och förtroende, säkerställa transparens och delaktighet i den fortsatta [försonings] processen i relation till samerna”.¹⁷

En förutsättning för återbördandeprocesser är tillit och förtroende mellan Svenska kyrkans företrädare och samiska företrädare.

I samband med ett möte för återbördandet av samiska och kvarlevor från tornedalningar, kväner och lantalsiet i Akamella invid Muonio älv i Tornedalen, som rapportförfattaren deltog på i juni 2023 tillsammans med Sametinget, Svenska Tornedalningars Riksförbund (STR-T), Muonio sameby och Luleå stift, sade en av mötesdeltagarna att ”återbördande är försoning i praktiken”. Genom återbördandet kan enskilda och lokalsamhällen läka historiens sår. En del enskilda och lokalsamhällen upplevde säkert gravskändandet av sina anhöriga som ett trauma och som det sedan omgärdats av tystnad. Återbördandet kan därför ge möjlighet till bearbetning och ett läkande för enskilda och samhällen.

Det är också försonande för den part som är förövare, den som möjliggjorde att det kunde ske, vare sig det är museer, universitet, kyrkan eller regeringen som bär skulden. Ett återbördande kan vara en möjlighet för dem att erkänna och ta ansvar för det man bär skuld till och ta ett aktivt ansvar så att det som en gång hände inte sker igen. Även om de personer som begick övergreppet idag är avlidna sedan länge, så ärver institutionen skulden. Om inte skulden hanteras finns arvet och skulden kvar hos institutioner och organisationer och den strukturella orättvisan kvarstår. Det är en kollektiv skuld och arv, det är därför aldrig för sent för institutioner att ta ansvar för det som hänt i det förflutna.¹⁸

---

¹⁵ Kyrkokansliet 2022, s. 20-22.

¹⁶ Kyrkokansliet, 2022.

¹⁷ Kyrkokansliet, 2022, s. 15-16.

¹⁸ Kaisa Huuva, ”Försoning mer än bara ett ord. Är försoning möjlig mellan Svenska kyrkan och det samiska samhället?” i (red.) *Liv i försoning: om upprättelse i kyrka och samhälle*, red. Carl Reinhold Bråkenhielm och Göran Möller (Stockholm: Verbum, 2016), s.78.

”Vi ska försöka vara en kyrka där man medverkar till försoningen och vara en brygga mellan människor så att man inte längre titta snett på varandra.”¹⁹

1.2. Det samiska folkets rätt att få återbörda samiska mänskliga kvarlevor

Svenska kyrkan vill ta ett aktivt ansvar, främja försoning, förnya sin relation med det samiska folket och säkerställa att inte kyrkans agerande upprepas i framtiden. Det gör man bland annat genom det påverkansarbete som Svenska kyrkan bedriver gentemot regering och myndigheter i frågor som handlar om att öka kunskapen och respekten för urfolksrätten. I det här fallet handlar det om att stödja det samiska folkets rätt att få återbörda sina mänskliga kvarlevor.²⁰

Principen om självbestämmande är centralt för urfolk över hela världen, det är kopplat till frågan om att bestämma och råda över de egna frågorna och en dekolonisering. FN:s urfolksdeklaration är folkrättsligt centralt i detta arbete och ger urfolk rätt att bestämma över egna sakområden och att stater ska skydda dem. Stater ska även skapa incitament som möjliggör för urfolk att råda och bestämma över de egna frågorna, med andra ord; självbestämmande. FN:s generalförsamling, däribland Sverige antog deklarationen år 2007.²¹

I artikel 11 framgår att urfolk och därmed det samiska folket har rätt till att utöva sina kulturella traditioner och att deras historiska och arkeologiska fyndplatser ska skyddas. Vidare omnämns att stater ska underlätta återbördanden av föremål som tagits ifrån urfolk mot deras vilja.

I artikel 12 anges att urfolk har rätt till sina andliga traditioner och seder samt ska ha rätt till sina ceremoniella föremål och rätt till repatriering av sina mänskliga kvarlevor. Stater ska därför underlätta repatriering av urfolks ceremoniella föremål och mänskliga kvarlevor.²² Svenska kyrkan har, som tidigare nämnts, lyft frågan om Sveriges folkrättsliga åtaganden vid repatrieringar gentemot det samiska folket, genom att ärkebiskopen bjudit in till rundabordsamtal 2017, 2019 och 2023. Svenska kyrkan har även tillsammans med Sametinget skickat in en gemensam hemställan i januari 2020 till

---

¹⁹ Intervju med medarbetare.

²⁰ Se även Kyrkokansliet, 2022.

²¹ Sametinget, *Urfolksdeklarationen*, u.å., https://www.sametinget.se/urfolksdeklarationen?meta_id=6378 [hämtad 2023-09-13].

²² Sametinget, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, u.å., <https://www.sametinget.se/2836> [hämtad 2023-09-08].

regeringen om bl.a att de måste efterleva FN:s urfolksdeklaration och dess artikel 11 och 12 som ger urfolk rätt att repatriera sina mänskliga kvarlevor.

Article 11

1. Indigenous peoples have the right to practise and revitalize their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past, present and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historical sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature.
2. States shall provide redress through effective mechanisms, which may include restitution, developed in conjunction with indigenous peoples, with respect to their cultural, intellectual, religious and spiritual property taken without their free, prior and informed consent or in violation of their laws, traditions and customs.

Article 12

1. Indigenous peoples have the right to manifest, practice, develop and teach their spiritual and religious traditions, customs and ceremonies; the right to maintain, protect, and have access in privacy to their religious and cultural sites; the right to the use and control of their ceremonial objects; and the right to the repatriation of their human remains.
2. States shall seek to enable the access and/or repatriation of ceremonial objects and human remains in their possession through fair, transparent and effective mechanisms developed in conjunction with indigenous peoples concerned.²³

1.3 Svenska kyrkans inspel till Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag om återlämnande av samiska mänskliga kvarlevor och samiska föremål

Svenska kyrkans har lämnat synpunkter till Riksantikvarieämbetet i det regeringsuppdrag där de ska presentera ett sammanhållet regelverk för återförande av samiska mänskliga kvarlevor och samiska föremål.²⁴ Svenska kyrkan föreslår att det görs ett

- tillägg i förordning (2017:564) om statliga museers förfogande över museiföremål

Enligt den internationella folkrätten har urfolk rätt till repatriering och återbördande av mänskliga kvarlevor. Museer och institutioner har en skyldighet att beakta detta. Sverige har anslutit sig till FN:s urfolksdeklaration från 2007, av artikel 11 framgår uttryckligen att det samiska folket har rätt att skydda arkeologiska och historiska fyndplatser. I artikel 12 uttrycks rätten till repatriering av

---

²³ Sametinget, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, u.å., <https://www.sametinget.se/2836> [hämtad 2023-09-08].

²⁴ Riksantikvarieämbetet, *Förutsättningar för identifiering och återlämnande av samiska föremål och samiska mänskliga kvarlevor*. Redovisning av regeringsuppdrag, del.1 (Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2023).
Se rapporten: <https://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1802002/FULLTEXT01.pdf>

mänskliga kvarlevor och att staten (nationen Sverige) ska tillhandahålla en mekanism för repatriering i samverkan med urfolket.²⁵ I artikel 39 i deklARATIONEN har samerna rätt till att få hjälp med finansiering av staten för att använda sig av de rättigheter som deklARATIONEN stipulerar.²⁶

Svenska kyrkan vidhåller att det är problematiskt att Sametinget, sameföreningar och andra organisationer med ringa resurser först måste ansöka hos det museum eller det lärosäte där kvarlevan finns, de gör i sin tur en utredning om proveniens. Den ansökande parten måste sedan invänta den beredning och beslut som regeringen gör. Det är Svenska kyrkans erfarenhet i sitt samarbete med samiska aktörer att beredningsprocessen tar lång tid och inte underlättar återbördandet.

Mot bakgrund av ovanstående föreslår Svenska kyrkan att det införs ett tillägg i förordning (2017:564) om statliga museers förfoganden över museiföremål.

Förslag på tillägg:

- Överlåtelse av mänskliga kvarlevor som förvaras på statliga museer regleras i 7 §.

7 §

De statliga museerna ska, på begäran av Sametinget eller enskild samisk ideell kulturverksamhet, pröva om mänskliga kvarlevor som bedöms vara samiska kan återlämnas till det samiska folket.

Sametinget eller enskild samisk ideell kulturverksamhet som tar emot mänskliga kvarlevor enligt första stycket fattar beslut om fortsatt förvaring och återbegravning av sådana kvarlevor. Nekande beslut enligt första stycket kan överklagas av Sametinget eller ansökande samisk ideell kulturverksamhet till regeringen.

Svenska kyrkan har även föreslagit att det från regeringen

- bör tillskjutas särskilda resurser för återbördandeprocesser

Det är resurskrävande att begära ett återbördande. I de tidigare återbördandeprocesserna som drivits av lokala sameföreningar har Svenska kyrkan till viss del bidragit finansiellt.

I återbördandet i Lycksele 2019 bidrog staten genom att Lycksele sameförening aktivt själva fick ansöka om externa medel hos Kulturrådet. De ansökte om medel som är ämnade för nationella minoritetens utvecklande av språk- och kulturverksamhet. I den pågående återbördandeprocessen av samiska- och tornedalsfinska kvarlevor tagna från Akamella ödekyrkogård ska den ideella

---

²⁵ Sametinget, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, u.å., <https://www.sametinget.se/2836> [hämtad 2023-09-08].

²⁶ Ibid.

organisationen Svenska Tornedalingars Riksförbund och Muonio sameby gemensamt ansöka om samma medel från Kulturrådet. Det är betungande för sameföreningar och organisationer, utöver att ansöka om återbördande hos museer måste lägga tid på att ansöka om extern finansiering. Det här är föreningar och organisationer som verkar på helt ideell basis. Det är heller inte rimligt att Sametinget ska bekosta återbördandeprocesser med sitt ansträngda anslag för kultur.²⁷ Det är dessutom medel som är tänkta att stärka samisk kulturverksamhet. Svenska kyrkan bedömer att det skulle underlätta återbördandeprocesser om det fanns destinerade medel för det ändamålet.

---

²⁷ Ekonomistyrningsverket, *Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Sametinget*, [Ändringsbeslut 2023-01-12 Myndighet Sametinget \(esv.se\)](#) [hämtad 2023-10-20]. Se: Utgiftsområde 17 och anslagspost, 1:2 Bidrag till allmän kulturverksamhet, utveckling samt internationellt större kulturutbyte och samarbete med anslagspost 5 Bidrag till samisk kultur
Foto: Lycksele 9 augusti 2019, Fotograf Lisbeth Hotti

2. ”Mon lean bohtán dán stuora bassi gohtái min máddariiguin geat ánuhit fas beassat hávddiid ráfái”²⁸

*Báhppa bálvváinis rokkai hávddiid okta nállodutki gáibidii
oaiveskálžžu sámi njuoratmánás
bastilis dearri sirrii oaivvi
gáldnan máná rupmašis
bearaš moraštii máná
árpmus hávdádeamis
eadni ja áhčči eaba diehtán
ahte báhppa sivdnidii sudno máná oaivvi haga impida
ávdugasvuhtii*

-----
*Eadni okto álás baluin
vilges liinni ovdas govviduvvo
ovdabeali duohkebeali olgeš ja gurut beali ja dat baldonas
nállodutki ruovdemihttu dego njuolla oaivvi čađa
85 jage manjil Uppsala Carolina Rediviva gealláris mon
gávnnan din
eatnán bearrašan álbmogán
nállodutki 20-logi sierra mihtuis ja álás govvais
Eadni 8 jahkkásaš
máná riebut ii oktage lean doppe suddjeme
din guhkesoaivvagiid veahkaváldimis*

-----
*Mu Sámi Biibbalis logan
Hearrá, gii oažžu bohtit du gohtái
gii beassá ássat du bassi várís?
Dat gii lea rehálaš
ja dahká dan mii lea riekta
gean váibmu lea vuoigat ja sáгат duodát.
Mon lean bohtán dán stuora bassi gohtái
min máddariiguin geat ánuhit
fas beassat hávddiid ráfái*

---

²⁸ På svenska: ” Jag har kommit till denna stora heliga kåta med mina förfäder som ber om att återigen få komma till gravarnas frid”. Det är sista stycket i Rose-Marie Huuvass vittnesmål i samband med Svenska kyrkans ursäkts-gudstjänst till det samiska folket. Se: Kyrkokansliet, *Vittnesmål om rasbiologin*, u.å., [Vittnesmål om rasbiologin - Svenska kyrkan](#) [hämtad 23-11-05].

*Prästen och hans tjänare gräver upp gravar
en rasforskare begär kraniet av ett samiskt spädbarn
en vass egg skiljer huvudet
ifrån det kallnade barnets kropp*

*familjen sörjer sitt barn
vid begravningen är modern och fadern
förskonade från vetskapen
att prästen signar deras barn
utan huvud till Guds salighet*

*Mor naken rädd framför det vita skynket
fotograferas från framsidan baksidan höger och vänster sida
och den skrämmande rasforskarens järnmått
som en pil genom huvudet*

*Efter 85 år i Uppsala Carolina Redivivas källare
hittar jag er
min mor min familj mitt folk
i rasforskarens 20 måttabeller i nakenbilderna*

*Min mor 8 år
värnlösa barn ingen skyddade er
ifrån de långskalligas övergrepp*

*I min samiska bibel läser jag
Herre vem får bo i din hydda/kåta?
Vem får vistas på ditt heliga berg?
Den som vandrar ostraffligt och
gör vad rätt är och talar sanning av hjärtat.*

*Jag har kommit till denna stora heliga kåta
med mina förfäder som ber om
att återigen få komma till gravarnas frid ²⁹*

I inledningen beskrevs skälet till att rapporten kallas för *Máhccat* som på svenska betyder att *återvända*. Det är nämligen en samstämmig röst från enskilda samer, sameföreningar och samiska institutioner att man vill att de samiska kvarlevorna ska få återvända och få komma hem och att återbördas till Sápmi. Till exempel så beslutade Sametingets plenum (Sametingets folkvalda del) redan 2007 enhälligt, utan reservationer att man ville att ”Sametinget bör arbeta för en återföring och en värdig återbegravning i ursprungsområdena för de samiska mänskliga kvarlevorna”.³⁰

---

²⁹ Ibid.

³⁰ Sametinget, *Plenumsbeslut den 20–22 februari 2007*.

I framtagandet av den här rapporten har jag intervjuat företrädare från Arjeplog-, Lycksele-, och Malå sameföreningar, Sametinget och Amnesty Sápmi. Jag har också talat med en forskare; Karin Eriksson, som analyserat svenska bosättarkoloniala formeringar inom kulturarvsområdet, hon deltog vid återbördandet i Lycksele och har även sitt ursprung från platsen. Jag har även talat med fyra enskilda samer som valt att vara anonyma, de har alla deltagit vid återbördandeceremonier och länge engagerat sig för samiskt samhällsliv och inom forskning. Jag har talat med dem för att få deras perspektiv på temana: ”Varför är det viktigt med återbördandeprocesser från ett samiskt perspektiv?”, ”Hur ska man utforma värdiga ceremonier vid återbördanden?”. Bland annat säger en företrädare för Arjeplogs sameförening att

---

”Det är viktigt [att återbörda] för att de blev uppgrävda och skändade och det är viktigt att de får komma hem och får komma tillbaka. Det var ju inte så viktigt med samer på den tiden. De hade inte så stort värde därför kunde man skända deras gravar. Som same var man mindre värd.”³¹

Det är en stark gemensam vilja att kvarlevorna måste komma tillbaka hem, i jord, *eanan*,³² för att återförenas med marker och släktingar. Den samiska poeten och konstnären Rose-Marie Huuva uttrycker det som en bön, i det vittnesmål hon delgav, i samband med Svenska kyrkans ursäkt till det samiska folket i domkyrkan i Uppsala den 24 november 2021. Hon läser att hon inte kommit ensam till domkyrkan, utan är tillsammans ”med mina förfäder”. Genom det, menar jag; uttrycker hon en samisk ontologi, ett samiskt sätt att förhålla sig till världen. I den verkligheten samexisterar förfäderna med de levande på ett annat sätt än i en svensk, eurocentrisk ontologi. Det är en obruten relation och förfäderna ter sig som levande idag. I samband med gravskändandet och bortforslandet av kvarlevorna bröts den relationen.

Rose-Marie Huuva, tillsammans med förfäderna ber om att ”de återigen ska få komma i gravarnas frid”. Det är viktigt med en förståelse för den här aspekten, vid sidan av de etiska och politiska skälen, att förstå varför återbördande av samiska mänskliga kvarlevor är viktigt för det samiska kollektivet. En person jag intervjuat beskriver också den obrutna relationen mellan döda och levande, och hur man skulle kunna föreställa sig hur det samiska lokalsamhället upplevde gravskändandet den gången det ägde rum:

---

³¹ Intervju, 28 augusti 2023.t

³² Eana(n) eller eatnan eatnam- jord, land, mark; land, rike; jorden, Svonni, 1990, s.42.

”Man upplevde att de avlidna fanns med, det fanns inget avbrott i relationen, fastän de var döda. Man brukade fråga de avlidna om råd och hjälp. När man sedan grävde upp dem och tog dem från lokalsamhället måste det upplevts som ett övergrepp.”³³

”De behöver en viloplats i Sápmi, hemma och för att alla ska få ett avslut. De är kvarlevor av människor som levt och inga museiföremål eller forskningsobjekt.”³⁴

”Det behöver vara så- att återbegravning, återbördande, det måste ägas av det samiska samhället- det finns ingen annan instans som kan äga det. Andra statliga institutioner, museer, Svenska kyrkan – de kan inte se sig som ägandepart i frågan, det kan inte handla om vad de tycker och tänker i frågan. Om man verkligen vill göra om och göra rätt, så måste man släppa en idé om att man har något att säga till om. Man måste vända på det. Hela bestämmanderätten ligger då i stället hos det samiska samhället. Det kan inte ligga någon annanstans.”³⁵

---

³³ Intervjuperson 4. 4 september 2023.

³⁴ Intervjuperson 2. 14 augusti 2023.

³⁵ Intervju med Karin Eriksson, 7 september 2023.

3. Tidigare återbördandeprocesser

I förra avsnittet förklarade jag betydelsen av återbördande av samisk mänskliga kvarlever ur ett samiskt perspektiv. Hur har man förhållit sig till, och inte minst hur har man agerat vid återbördande av samiska mänskliga kvarlevor ur ett församlingsperspektiv? I följande avsnitt ska jag visa på de erfarenheter som de församlingar som tillsammans med samiska aktörer återbördat kvarlevor har. Det är församlingarna i Liksjuo – Lycksele och i Árjepluove – Arjeplog.

Innan jag gör det ska sammanfattningsvis beskriva de två återbördandeprocesserna i Liksjuo och Árjepluove.

3.1 Liksjuo - Lycksele augusti 2019

Den 9 augusti 2019 återbördades kvarlevor av 25 individer på Gammplatsen i Lycksele. Det är den hitintills största återbördandet av samiska mänskliga kvarlevor i Sverige.

Bakgrunden till återbördandet var att under 1600-talet anlade Karl IX en rad kyrkplatser i de samiska områdena i Lappmarken för att underlätta den administrativa och religiösa kontrollen bland annat genom kyrkan. En av kyrkplatserna var belägen i Lycksele och under åren 1607–1799 var den kyrkliga begravningsplatsen i bruk. Upptagningsområdet var stort och samer från ett stort område begravdes här. Området togs sedermera, långt senare under 1940-talet, över av det lokala hembygds-gillet, i samband med det genomfördes en antikvarisk och arkeologisk undersökning under 1950–51 där kyrkofullmäktige i Lycksele bidrog med finansiering till undersökningen. Västerbottens länsmuseum genomförde det arkeologiska arbetet och grävde upp ett 30-tal kranier och fyra hela skelett. Kvarlevorna skickades till Statens historiska museer för analys. Tanken var att de skulle återbegravas efter det. Så skedde inte och istället påträffades 25 kartonger märkta ”Lycksele” i Statens historiska museers magasin i Tumba år 2013. Materialet skickades till Västerbottens museum och de i sin tur kontaktade Liksjuon Sámiensiäbrrie – Lycksele sameförening för ett samarbete om hur kvarlevorna skulle återbördas i Lycksele.³⁶

---

³⁶Adriana Aurelius, *Máhtsatiebmie liktemijne. Återbördande i försoning. En processbeskrivning över repatrieringen i Lycksele* (Lycksele, 2019).

År 2018 tillsattes en arbetsgrupp med bestående av Liksjuon Sámiensiäbbrie, Sametinget, Södra Lapplands pastorat, Skogsmuseet i Lycksele, Länsstyrelsen i Västerbotten, Lycksele kommun och Västerbottens museum. En projektledare anställdes och projektet var uppdelat i tre delar med markköppning som den första delen, sedan ceremoni och slutligen försoning som den sista delen. Hela projektet kom att heta *Máhtsatiebmie likttemijne – Återbördande i försoning*, man menade att det var viktigt att placera återbördandet i en försoningskontext i samhället Lycksele. Det är en befolkning som vid sidan av den samiska befolkningen till stor del består av ättlingar till nybyggare. Projektet kom därför att involvera hela Lycksele kommun.³⁷ Det handlade inte bara om att de samiska kvarlevorna skulle gravsättas och komma i jord utan också hur återbördandet skulle fungera försonande och läkande för enskilda samer och nybyggarättlingarna. Det skulle därför inte endast vara en angelägenhet för den samiska befolkningen i Lycksele utan man ville också involvera hela samhället. Även om Lycksele är beläget i Sápmi med en samisk befolkning så är platsens samiska historia och närvaro inte synlig för de flesta. Genom återbördandet önskade man åstadkomma en förändring och läka platsens koloniala sår. Man hade också som uttalat syfte med hela projektet att den skulle fungera som en pilotmodell för framtida återbördandesprocesser och fungera som ”en modell för kommande repatrieringar”.³⁸ Det man också ville uppnå med projektet var att pröva den gällande lagstiftningen som tillämpas vid återbördandeprocesser och undersöka vilka formella hinder som man eventuellt skulle stöta på.

Svenska kyrkan genom Södra Lapplands pastorat var engagerad i projektet från början och den nationella nivån delfinansierade projektet. Eftersom Lycksele församling hade finansierat utgrävningarna 1950/51 av kvarlevorna och kyrkoherden vid den tidpunkten gett sitt godkännande, ville pastoratet aktivt arbeta för försoning med det samiska folket. Det var därför viktigt för pastoratet att engagera sig djupare än att ”bara” bistå vid begravningsceremonin.

Själva ceremonin med återbördandet ägde rum på urfolksdagen den 9 augusti 2019.

”Denna handling är att betrakta som en officiell ursäkt från Svenska kyrkan, Södra Lapplands pastorat som idag lokalt representerar den kyrka som för nära 70 år sedan deltog i en kränkning som aldrig mer ska upprepas. Arbetet med försoning är med detta inte avslutat och processen fortsätter.”³⁹

---

³⁷ Av utrymmesskäl kan inte hela processen beskrivas här, se istället rapporten; Aurelius, 2019.

³⁸ Aurelius, 2019, s. 13.

³⁹ Aurelius, 2019, s. 47.

Arbetsgruppen beslutade att man ville utforma en icke-religiös ceremoni eftersom man menade att de avlidna redan genomgått en kristen begravningsceremoni. Man ville inte att ceremonin skulle fokusera på lämnandet av jordelivet utan i stället orientera sig mot det som de avlidna utsatts för efter döden och det som hände nu, dvs. själva återbördandet. Det hade skett en förtroendeskada i och med att kvarlevorna en gång skändades och detta sökte man laga och återställa genom ceremonin. Det var alltså inte en begravning man genomförde utan en bekräftelse på att de avlidna kommit hem igen.⁴⁰

Man byggde upp ceremonin genom först att museerna och institutionerna överlämnade kvarlevorna till ”folket”, som företrädades av Lycksele sameförening och Sametinget. Den andra delen utgjordes av att ”folket” sedan förde kvarlevorna till jorden. Ritualen skulle även symbolisera en ”maktöverlämning” där det fysiska överlämnandet av kvarlevorna från museerna till folket innebar att kvarlevorna även juridiskt befriades från museerna, dvs. en deaccession.⁴¹ Kvarlevorna var formellt sett i museernas ägo, i deras accession fram till överlämnandet. Efter det tillföll ägandet och förvaltarskapet Lycksele sameförening och Sametinget. I samband med överlämnandet av kvarlevorna jojkdades de döda hem till sina gamla marker där de döda levt sina liv, man jojkede Vindelälven och Umeälven. Vid överlämnandet hölls det tal av vice ordföranden i Lycksele kommun som representerade samhället idag, biskop Åsa Nyström, Luleå stift som representerade Svenska kyrkan och Sametingets ordförande som representerade det samiska folket. I sina tal riktade de sig mot de avlidna och uttryckte sina känslor, bad om ursäkt och välkomnade dem tillbaka. Slutligen följde en procession där kvarlevorna bars i näveraskar till graven och överlämnades till jorden. Efter ceremonin följde en lång rad av officiella tal, på en annan plats än begravningsplatsen, av företrädare från museer och institutioner där fler bad om ursäkt för det som hade inträffat.

I ceremonin hade *vuöllie*-jojken en viktig betydelse för man ville hedra de avlidna. Man ville att de skulle känna igen sig i jojken som de hörde och känna sig välkomna hem. Man lade därför ned mycket tid på att efterforska jojker från den tiden som de avlidna levde.

”Jojken kallade de döda tillbaka till platsen och till den mänskliga gemenskapen”⁴²

Det ägde också rum ett ytterligare återbördande i Lycksele den 21 oktober 2020. På skogskyrkogården i Berglunda återbördades ett kranium av en okänd man hemmahörande från Lycksele. Sametinget hade redan 2009 begärt hos regeringen om återbördande av kraniet. Den hade ingått i den anatomiska

---

⁴⁰ Aurelius, 2019.

⁴¹ Aurelius, 2019, s. 31.

⁴² Aurelius, 2019, s. 31.

samlingen på Statens historiska museer och samlats in under slutet av 1800-talet. Eftersom begravningsceremoni ägde rum under pandemin var det en liten ceremoni med endast företrädare från Liksjuon Sámiensiäbbrie-Lycksele sameförening, Sametinget, Södra Lapplands pastorat, Gustavianum Uppsala universitetsmuseum och Statens historiska museer som deltog. Kvarlevan överlämnades av Statens historiska museer till Sametinget.⁴³

3.2 Árjepluove - Arjeplog i oktober 2022

I Arjeplog återbördades och begravdes två individer den 9 september 2022. Det var Amnesty Sápmi⁴⁴ som uppmärksammade Arjeplogs sameförening om två individer härrörande från Arjeplog. Det ena var ett kranium av en oidentifierad samisk man på Lunds universitetsmuseum och den andra ”tillhörde” Uppsala universitetsmuseum – Gustavianum, och man kunde identifiera honom med namnet Per Larsson Snouk.⁴⁵

Sameföreningen skrev en formell begäran den 10 februari 2021 till både Lund- och Uppsala universitet om återbördande. I juni 2022 kom regeringens beslut om att medge återbördande av kvarlevorna till Arjeplogs sameförening.

Innan hemställan skickades till museerna hade sameföreningen ett flertal möten om de huruvida hade resurser för att kunna ta sig an ett återbördande. Detta eftersom man är en liten lokal sameförening med ringa resurser. Till slut beslutade man sig för det och skickade en hemställan till de två institutionerna. För Arjeplogs sameförenings del var utgångspunkten att man ville samarbeta med museiinstitutionerna i processen. Om institutionerna inte hade ställt sig positiva till ett återbördande hade man inte fortsatt att driva processen. Lund - och Uppsala universitet bekostade transporten av kvarlevorna till Arjeplog. Sameföreningen hade inte fått ekonomiskt stöd från någon instans och det primära för sameföreningen var att kvarlevorna fick komma hem och komma i jord. Därför var det inte viktigt för dem om ceremonin var ”påkostad”.⁴⁶

---

⁴³ Läs mer om återbördandet av kraniet tillhörande en okänd, samisk man i Lycksele 2020: Sametinget, *Ännu ett kranium begravt i Lycksele*, u.å., <https://www.sametinget.se/152128> [hämtad 2023-05-20].

⁴⁴ Amnesty Sápmi är en del av Amnesty International som arbetar för samiska rättigheter. De har länge engagerat sig för återförande av samiska mänskliga kvarlevor och ceremoniella föremål.

⁴⁵ Alexandra Roslund och Theo Vareman, ”Det är inte bara en samisk historia, det är svenska historia”, *Lundagård. Sveriges äldsta studenttidning grundad 1920*. 22/9 2022. <https://www.lundagard.se/2022/11/22/det-ar-inte-bara-samisk-historia-det-ar-svensk-historia/> [hämtad 2023-05-20].

⁴⁶ Intervju med Arjeplogs sameförening den 18 april och 23 augusti, 2023.

Det var sameföreningen som kontaktade Arjeplogs församling inför återbördandet. Man önskade primärt att församlingen skulle kontakta de anhöriga till Per Larsson Snounk som idag levde i Arjeplog för att höra hur de ställde sig till en begravning. Arjeplogs församling hade kontakt med de anhöriga fram till begravningen.

Sameföreningen, församlingen och de anhöriga till Per Larsson Snounk planerade gemensamt utformandet av ceremonin, och sameföreningen önskade följa den ordning som Svenska kyrkan har vid begravningar. Ceremonin ägde rum i kapellet och med procession till kyrkogården och Snounks anhöriga bar kistan. Hans kista var dekorerad med renhorn och granris och ett fotografi av honom. Det var en enkel kista med bårtäcke.

Kvarlevan (ett kranium) av den oidentifierade individen var innesluten i en näverask. Fia Kaddik jojkade tre jojker och Biskop Åsa Nyström, Luleå stift läste välsignelsen på pitesamiska. Det lästes inte en överlåtelsebön över de avlidna i stället skedde ett återlämnande av de avlidna som ju tidigare blivit begravda.

Begravningen var endast till för de närmaste, efter begravningen ordnade man en minnesstund i församlingsgården med kaffe och smörgås. Informella tal hölls av anhöriga, biskop Åsa Nyström, Luleå stift och representanter från Lund – och Uppsala universitetsmuseer.

Arjeplogs församling har avsatt på ett område på kyrkogården för gravar för eventuella framtida återbördanden.

3.3 Sammanfattning

Det var fler individer som återbördades i Lycksele än i Arjeplog. Det var också fler deltagare med under ceremonin i Lycksele, och det var en mycket större medial exponering av händelsen. Det var också fler aktörer som samarbetade inför återbördandet, däribland Lycksele kommun som var aktivt involverad i processen. I Lycksele önskade man genom återbördandet att påbörja en större försoningsprocess i samhället.

I Arjeplog var sameföreningens fokus att kvarlevorna skulle komma i jord och få frid. Det var deras uttalade syfte med återbördandet. I Arjeplog hade man också vetskap om identiteten till en av de avlidna och det fanns dessutom anhöriga till Per Larsson Snounk som var delaktiga i utformandet av ceremonin. Återbördandeceremonin i Arjeplog var därför mer ”privat” till sin karaktär, eftersom det var det man önskade tillsammans med de anhöriga.

Begravningsceremonin i Lycksele var utformad som en icke-religiös rit medan ceremonin i Arjeplog var utformad enligt begravningsordningen. Istället för att läsa en överlåtelsebön vid gravsättningen så läste man en återlämnandebön.

4. Församlingars erfarenheter av återbördanden

I det här avsnittet beskrivs erfarenheter från medarbetare i Arjeplog och Lyckseles församlingar som varit delaktiga i återbördandeprocesser. Rapportförfattaren har intervjuat fyra medarbetare som alla var involverade i återbördande i sina olika funktioner i församlingen. Jag har valt att anonymisera dem och kallar dem för ”medarbetare” och för att ytterligare anonymisera dem (eftersom de bara rör sig om två församlingar) låter jag allas röster representera ”församlingen”, de bildar därmed en gemensam röst.

Både Lycksele församling och Södra Lapplands pastorat och Arjeplogs församling har genomfört återbördanden tillsammans med de lokala sameföreningarna. Deras erfarenheter är viktiga för andra församlingar som står inför återbördandeprocesser.

4.1 Samarbete och dialog

Medarbetarna betonar vikten av *dialog, samarbete och kommunikation* med sameföreningen och att man påbörjar det i god tid innan återbördandet. En medarbetare berättar att samarbetet tillsammans med sameföreningen inför återbördandet ledde också till att man kunde förnya relationen lokalt med det samiska samhället på platsen och planera aktiviteter tillsammans efter att återbördandeprocessen var avslutad. De rekommenderar andra församlingar att ta kontakt med de samiska samordnarna i förvaltningskommunerna, eftersom de är personer som oftast har god kunskap om den lokala förhållandena som råder i området. Det är också viktigt med en god dialog och samarbete övriga parter, t.ex. det museum eller institution som överlämnar kvarlevorna.

En medarbetare även betonar vikten av god dialog och kommunikation internt i pastoratet så att alla församlingar kan involveras, gärna så tidigt som möjligt i processen. De medarbetare som var aktiva i återbördandet i Lycksele församling reste runt till de andra församlingarna i Södra Lapplands pastorat för att informera om det kommande återbördandet. Det ledde till att hela pastoratet fick kunskap och man kunde engagera flera medarbetare i processen.

4.2 Fungera stödjande gentemot samiska aktörer

I de båda återbördanden i Lycksele och Arjeplog var det de lokala sameföreningarna som tog den första kontakten med församlingarna om stöd inför återbördandet.

Det är idag utmanande för samiska aktörer att påbörja en återbördandeprocess. Dels är det byråkratiska och administrativa arbetet som omgärdar en återbördandeprocess krävande för enskilda i ideella föreningar som gör detta på sin fritid. Man ska heller inte underskatta de emotionella och psykologiska utmaningarna i ett återbördande. Man kan betrakta det som att lokala, samiska aktörer tvingas hantera en plats ohanterade koloniala sår och förflutna i återbördandet.

I tidigare avsnitt har den administrativa processen beskrivits; först måste den ansökande parten ansöka hos museum eller annan institution om att kvarlevor ska återbördas. Det saknas idag samordning och en instans för dem att vända sig till för att få stöd och hjälp. I samtal med sameföreningar har det framkommit att det varit betydelsefullt att församlingar kunnat fungera som stöd till sameföreningarna. Det är för många naturligt att man vänder sig till den lokala församlingen eftersom Svenska kyrkan är huvudman för begravningsverksamhet och har erfarenhet och kunskap om hur man utformar begravningsceremonier. En medarbetare uttryckte följande:

”Vi [församlingen] kan stötta i det vi kan. Vi kan till exempel ringa anhöriga, för de flesta känns det självklart. Man gör det man blir ombedd att göra. Det är inte vi [som församling] som begär återbördandet. Det är självklart att vi ska finnas där, det är en del av vårt arbete. Vi ska vara tacksamma för att vi får vara en del av detta. Man behöver inte göra det så stort, viktigt att vara lyhörd så det inte upplevs som att vi ska synas och höras.”⁴⁷

Denna medarbetare uttrycker att i mötet med anhöriga eller sameföreningen så hade hen samma förhållningssätt som man har med anhöriga vid begravningar, att det egentligen inte är en större skillnad.

---

⁴⁷ Citat från intervju med medarbetare.

”Det viktiga är att vi inte ska kliva fram och tro att vi ska äga och styra processen nu när vi börjar få rätt mycket erfarenhet, utan vi ska fortsätta att stödja och bidra, inte styra.

”Vi [Svenska kyrkan] ska inte tro att vi äger frågan. Men vi ska ge allt vårt stöd till samiska aktörer i återbördandeprocesser, det är mitt huvudsakliga råd, att vi ska finnas där som stöd. Nu har vi samlat på oss en erfarenhetsbank och med de erfarenheterna kan vi hjälpa samiska aktörer att navigera. Men det är inte vi som styr eller rör över processen. Men vi kan bidra med våra råd”.

Biskop Åsa Nyström, Luleå stift.

4.3 Anhörigperspektiv

Även om det var länge sedan den avlidne gick bort och om man vet identiteten på den avlidne, kan det finnas anhöriga kvar i livet. Det är viktigt att de får spela en central roll vid planerandet av begravningsceremonin. I Arjeplog var de anhöriga till Per Larsson Snouk delaktiga tillsammans med sameföreningen och församlingen i planerandet av ceremonin.

”Finns det släkt till de bortförda skall de involveras redan från början i processen och få ett direkt inflytande i processen. Sameföreningarna bör kontaktas då även de har god lokalkännedom och kan vara till god hjälp. Församlingen är en given part vid själva återbördandet. De har ansvar för kyrkogården. När det gäller mänskliga kvarlevor där det inte finns släkt bör församlingen var med redan i starten av en repatriering. Arjeplogs repatrieringen var ett gott exempel på det, där slakten och sameföreningen var de som fick det direkta inflytandet.”⁴⁸

---

⁴⁸ Intervju, Erik-Oscar Oscarsson, ordförande i Samiska rådet i Svenska kyrkan, 10 oktober 2023.

4.4 Kunskap om det lokala sammanhanget

En medarbetare betonar vikten av kunskap om det lokala sammanhanget när man står inför ett återbördande. Det är det som styr hur man sedan utformar processen. Hur har t.ex. relationen mellan nybyggare – och samer historiskt sett ut på den specifika platsen? På många platser i Sápmi i de svenska samhällena, är de här historierna nedtystade, såsom det var i Lycksele. Återbördandet kan leda till att historierna som gömmts och glömts hos många synliggörs. Ett återbördande kan därmed innebära ett gemensamt lärande om platsens historia och kunskap om vad det var som möjliggjorde att gravskändandet kunde äga rum på den specifika platsen.

4.5 Utformande av begravningsceremoni

I Lycksele bestämde man sig för att man skulle ha en icke-religiös ceremoni medan man i Arjeplog hade en begravningsceremoni som följde begravningsordningen men med en återlämnandebön istället för överlåtelse av kvarlevorna eftersom de tidigare blivit begravda. I Arjeplog hade man inspirerats av det upplägg som man hade i Lycksele och lagt upp ceremonin i tre moment. Den första delen av ceremonin överlämnade museerna kvarlevorna i näveraskar till sameföreningen och de anhöriga som tog emot dem. Efter det skedde ett återlämnande där de anhöriga och sameföreningen återlämnade kvarlevorna till jorden. Enligt begravningsordningen ska man ha en överlåtelsebön men eftersom kvarlevorna tidigare överlåtits så lästes istället en återlämnandebön. Kvarlevorna är begravda på kyrkogården och man har avsatt en plats på kyrkogården för fler gravar om det kommer ske fler återbördanden i Arjeplog.

För medarbetarna i Arjeplogs församling är det också viktigt att bibehålla samma ”ram” och följa samma ordning inför framtida återbördanden.

4.5.1 Använda *váibmugiella* i ceremonin⁴⁹

Vid återbördandena i Lycksele och i Arjeplog har de samiska språken använts under delar av ceremonin men inte under alla moment. Bland annat läste Biskop Åsa Nyström, Luleå stift välsignelsen på pitesamiska vid återbördandet i Arjeplog. Det är viktigt att använda samiska i så många moment som möjligt eftersom de samiska språken troligtvis var de avlidnas *váibmugiella*-hjärtespråk. De är inte givet att de talade eller förstod det svenska språket. I båda ceremonierna har man också jojkat, man har använt den jojken som återspeglar och beskriver de platser man tror de avlidna kom ifrån.

I den ordning för gravsättning/urnnedsänkning som finns i kyrkohandboken⁵⁰ finns även med i urval i kyrkohandboken del 1, texter på lule-, nord- och sydsamiska, de finns även att hitta i handbokens webbverktyg.⁵¹

5. Den formella processen vid återbördande och begravning av samiska mänskliga kvarlevor

Församlingars engagemang i återbördandeprocessen inleds ofta när en samisk aktör (sameförening, sameby eller samisk organisation) kontaktar församlingen om samarbete. Det finns ingen färdig mall för hur församlingar ska samarbeta med samiska aktörer utan det beror på det lokala sammanhanget och förutsättningarna samt önskemålen från den samiske aktören. Om kvarlevornas identitet är okänd och det inte finns anhöriga kan den samiska aktören betraktas som närmast anhörig.

Det är den samiska aktören som formellt sett begär ett återbördande hos berört museum eller annan institution. Om det rör sig om statliga museer kan de överlåta samiska mänskliga kvarlevor till den mottagande parten (sameföreningar) genom gåva såtillvida de bedömer att kvarlevorna har ett begränsat kulturhistoriskt och vetenskapligt värde. Det regleras i förordning (2017:564) om statliga museers förfogande över museiföremål.

---

⁴⁹ *Váibmu*, (imm) hjärta och giella (l) språk, Svonni, 1990, s. 127 och s. 52.

⁵⁰ Svenska kyrkan, *Den svenska kyrkohandboken*. (Stockholm: Verbum, 2014).

⁵¹ Svenska kyrkan, *Kyrkohandboken*, u.å., <https://kyrkohandboken.svenskakyrkan.se/#/> [hämtad 2023-11-25].

Återbördandena i Arjeplog, Rounala och Malå har föregåtts av regeringsbeslut.⁵² Detta för att kvarlevorna har varit del av ursprungligen anatomiska samlingar vid Gustavianum Uppsala universitetsmuseum, Lunds universitetsmuseum och Karolinska institutet, alla tillhör universitet och definieras inte som statliga museer. Om de varit del av statliga museers samlingar hade alltså inte ett regeringsbeslut behövts för återbördandet.

När Arjeplogs sameförening begärde återbördande hos Lunds universitetsmuseum och Gustavianum Uppsala universitetsmuseum, i början av 2021, var det regeringen som den 10 juni 2022 beslutade om att överlåta kvarlevorna till Arjeplogs sameförening.⁵³ Det är därför viktigt att ha med tidsaspekten när man ansöker om ett återbördande, det kan ta lång tid från att den mottagande parten ansöker om återbördande till att det formella beslutet inkommer.

Församlingar behöver alltså inte vara involverad i ansökningsprocessen om återbördandet av samiska mänskliga kvarlevor. Istället kan de fungera som ett stöd för den berörda sameföreningen, samebyn eller organisationen som begär ett återbördande. Det är den samiska aktören som ansvarar för ansökningsprocessen.

Lagstiftningsmässigt berörs församlingar i första hand av begravningslagen (1990:1144), men det är också bra att känna till hur kulturmiljölagen (1988:950) tillämpas i återbördandeprocesser.

5.1 Begravningslag (1990:1144) och ett återbördande på allmän begravningsplats (kyrkogård i bruk)

Om ett återbördande och gravsättning ska ske på en kyrkogård tillämpas begravningslagen (1990:1144), det är Svenska kyrkans församlingar som är huvudmän för begravningsverksamheten i Sverige förutom i Stockholms och Tranås kommuner. För att den avlidne ska begravas så måste Skatteverket utfärda ett intyg att stoftet får gravsättas, intyget baseras på det dödsbevis som utfärdas av läkare som sedan Skatteverket stämmer av mot folkbokföringen. Detta kan av naturliga skäl inte göras om den avlidne gick bort för länge sedan och inte finns i med i folkbokföringen. Det går heller inte att göra när man inte vet identiteten på den avlidne.

---

⁵² Ansökan om återbördande av ett kranium härrörande från Muonioniska, även kallad Akamella ödekyrkogård har skickats in till Gustavianum Uppsala universitetsmuseum från STR-T, 2023-10-12.

⁵³ Muntlig källa; Arjeplogs sameförening, 2023-09-28.

När man känner till identiteten på den avlidne och det finns anhöriga, är det viktigt, i enlighet med begravningslagen, att församlingen i första hand förhåller sig till de anhöriga vid önskemål om utformande av ceremoni och gravsättning.

Vid återbördandet i Arjeplog 2022, visste man identiteten på den ena individen; Per Larsson Snuok och församlingen kunde i dialog med de anhöriga och sameföreningen tillsammans utforma ceremoni och gravsättning.

Om den avlidne är anonym och avled för länge sedan kan församlingen ändå upplåta gravplats utan gravrätt och gravplatsen förbehållas den avlidne under minst 25 år.⁵⁴

5.2 Kulturmiljölag (1988:950) och återbördande utanför allmän begravningsplats

När samiska mänskliga kvarlevor ska återbördas på övergivna begravningsplatser eller kyrkogårdar som inte längre är i bruk, så är det kulturmiljölagen som tillämpas. Begravningsplatser som inte längre är i bruk, som t.ex. Gammplatsen i Lycksele, Akamella och Rounalas ödekyrkogårdar betraktas i lagens mening som *fornlämning* eller *kyrkomminnesplats* eftersom de är ”varaktigt övergivna” och skyddas därmed av kulturmiljölagen.⁵⁵ Det är länsstyrelsen som är tillsynsmyndighet och ansvarar för efterlevnaden av kulturmiljölagen och skyddet av fornlämningarna eller kyrkomminnesplatsen. Den samiske aktören som vill återbegrava på övergivna begravningsplatser måste först ansöka hos länsstyrelsen om åverkan på fornlämningen får göras. Länsstyrelsen bifaller eller avslår om åverkan på fornlämningen får göras, dvs. en arkeologisk undersökning av platsen. Om det blir ett beviljande begär länsstyrelsen ett utlåtande och en kostnadsberäkning av det regionala museet för ingreppet av fornlämningen.⁵⁶ Det är det regionala museet som ansvarar för att både öppna marken och stänga igen graven efter ceremonin. Den samiska aktören kan söka om medel hos länsstyrelsen för den arbetskostnad markarbetet kostar. Församlingen är alltså inte involverad i markarbeten av graven, utan det ansvarar länsstyrelsen och det regionala museet för.

---

⁵⁴ Se 8 Kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

⁵⁵ 2 kap. 1-8 § kulturmiljölagen (1988:950).

⁵⁶ I Norrbottens län är det Norrbottens länsmuseum och i Västerbotten län är det Västerbottens länsmuseum som genomför arkeologiska undersökningar på uppdrag av länsstyrelsen.

6. Pågående återbördanden i Akamella, Rounala och Máláge - Malå

Svenska kyrkan är för närvarande engagerad i tre pågående återbördandeprocesser i Akamella, Rounala och Malå. Här följer en kort beskrivning över de processerna.

Vid återbördandet i Rounala är det Sametinget som är mottagande part och i Malå är sameföreningen mottagande part. I Akamella är det Svenska tornedalingarnas riksförbund (STR-T) och Muonio sameby som är sakägare i återbördandeprocessen.

1878 grävdes 23 kranier upp av medicine kandidat Edvard Pflager i Muonioniska, även kallad Akamella ödekyrkogård invid Muonio älv i Norrbottens län. Kranierna sålde han till Helsingfors universitets anatomiska samling. År 2001 återförde Helsingfors universitet en stor mängd samiska mänskliga kvarlevor till det samiska museet Siida i Ánar/Enare.⁵⁷ Även kvarlevorna från Akamella återbördades från Helsingfors universitet och hade funnits i förvar på Siida-museet. Det var därifrån som 23 kranier återbördades till Pajala församling i oktober 2022. Detta efter att Svenska tornedalingarnas riksförbund (STR-T) velat få kvarlevorna återbördade till Akamella. STR-T tillsammans med Sametinget, Muonio sameby och Pajala församling, Luleå stift och Svenska kyrkans nationella nivå har tillsammans under våren 2023 bildat en interim arbetsgrupp för planering och genomförande av ett återbördande som troligtvis kommer äga rum under sommaren 2024. STR-T har ansökt om återbördande av ett ytterligare kranium som idag finns på Gustavianum, Uppsala universitetsmuseum och som härrör från samma uppgrävda grav i Akamella. Det är sakägarnas önskan att även det kraniet återbördas i jorden tillsammans med de övriga kranierna. Återbördandet av kvarlevorna är planerade till den 18 augusti 2024.

I Rounala utanför Karesuando ska mänskliga kvarlevor från 18 samiska individer återbördas, de grävdes upp år 1915 av amanuens Eskil Olsson (1886–1915) och har funnits i Gustavianum, Uppsala universitetsmuseum och Statens historiska museers (SHM) ägo. Sametinget begärde ett återbördande av dessa redan 2009 för deponering. De deponerades år 2015 från SHM till Ájtte svenskt same- och fjällmuseum och slutligen beslutade regeringen om ett återbördande av kvarlevorna i december år 2022.

---

⁵⁷ Carl-Gösta Ojala, ”Insamling av mänskliga kvarlevor i Tornedalen under 1800-tal och tidigt 1900-tal.” i *Rapport till Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalsiet* (Ku 2020:01), 2022.

Återbördandet planeras äga rum under 2025. Sametinget är sakägare och Kiruna pastorat stödjer återbördandet.

Kvarlevorna var begravda på kyrkogården i Rounala troligtvis redan så tidigt som under 1300-talet. De har bland annat undersökts med C-14 metoden och isotopmetoder där man fått fram individernas ålder, kön och vilken diet som individerna hade.⁵⁸ De undersökningarna tillsammans med arkivmaterial har påvisat att kyrkogården användes redan från 1300-talet. Kyrkan i Rounala tillkom under 1500-talet och man byggde sedermera en ny kyrka år 1606 i Enontekis, Markkina, på nuvarande finska sidan av gränsälven.⁵⁹ Trots det fortsatte man begrava och använda kyrkan i Rounala. Det finns uppgifter om att två präster; den samiske prästen Olof Sirma, och Jören Henriksson, ofta reste till Rounala för att predika under 1600-talet. De skall båda vara begravda på Rounala kyrkogård.⁶⁰

Christina Larsdotter (1819–1854), från Brännäs, Målåge - Malå var känd för sin längd och förevisades därför på olika världsutställningar i Europa under sin levnad. Efter sin bortgång begravdes hon på kyrkogården i Lycksele. Hennes kvarlevor grävdes sedermera upp av den dåvarande provinsialläkaren Ångström och kyrkoherde Sundelin och fördes 1855 till Anatomiska institutionen vid Karolinska institutet för undersökningar. På Karolinska institutet var Anders och Gustaf Retzius verksamma, de var den tidens framstående forskare i anatomi och de förestod en särskild kraniesamling på Karolinska institutet. I samlingen ingick Christina Larsdotters kvarlevor. Man trodde länge att samlingen med Christina Larsdotters kvarlevor brann upp 1892, men hennes kvarlevor och andra oidentifierade individer upptäcktes i ett par lådor i ett förråd på Karolinska institutet 2022.

Malå sameförening och Malå sameby begärde ett återbördande hos Karolinska institutet som i sin tur skickade en hemställan till regeringen och regeringen beslutade om ett återbördande i september 2023.

Det som särskiljer Christina Larsdotter från många av de andra individerna som återbördats eller ska återbördas, är att vi känner till hennes identitet och att det idag finns ättlingar till henne. Just nu pågår ett samarbete med Malå sameförening, Malå sameby och Malå församling om återbördandeprocessen.

---

⁵⁸ Thomas Wallerström, *Kunglig makt och samiska bosättningsmönster: studier kring Väinö Tanners vinterbyteori = Royal power and Sámi settlement patterns : studies concerning Väinö Tanner's winter camp theory*, (Oslo: Novus, 2017) och Sametinget, *Rounala kyrka och kyrkogård*, u.å., <https://www.sametinget.se/132214> [hämtad 2023-10-20].

⁵⁹ Gränsen mellan Sverige och Finland blev först etablerad 1809

⁶⁰ Siv Rasmussen, «Samiske prester i den svenske kirka i tidlig nytid», i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi 1–2*, red. Daniel Lindmark & Olle Sundström, (Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2016), s. 283–314.

Malå församling har sett ut en lämplig plats på kyrkogården i Malå för återbördandet. Återbördandet planeras genomföras den 25 maj 2024.

7. Historisk bakgrund till samlingar av samiska mänskliga kvarlevor

I det här avsnittet ges en idéhistorisk bakgrund till varför det betraktades som legitimt att skända gravar och gräva upp samiska mänskliga kvarlevor under senare delen av 1800-talet och första hälften av 1900-talet.

Insamlandet av samiska mänskliga kvarlevor i Sverige och de andra nordiska länderna måste förstås i en ideologisk och geografisk bredare kontext. Det handlar bland annat om idéer om högre och lägre raser som ”passande” nog är sammanflätat med den europeiska koloniseringen och imperialismen.⁶¹ I Sverige materialiserar sig koloniseringen i en ökad kontroll och utvinning av Sápmi, av såväl marker i form av naturresurser och av människor – samer; både levande och avlidna. En stor del av koloniseringens konsekvenser, menar jag, är att den med makt kan beröva den andre – den som blir koloniserad, sitt människovärde både i livet som i döden. Genom en sådan mental operationalisering kan den som besitter makten bland annat rättfärdiga ett skändande av gravar och insamlande av samiska mänskliga kvarlevor.⁶² Eftersom ”de andra”, i detta fall samer, inte är lika mycket människor som oss, i detta fall svenskar, så blir det därmed inte moraliskt fel att skända deras gravar.

7.1 Socialdarwinismen under 1800-talet

De första mätningarna som utfördes på den samiska befolkningen skedde redan på 1830-talet av arkeologen Sven Nilsson (1787–1883). Anledningen till de första mätningarna var att undersöka vilka som var Nordens urfolk. Genom att jämföra arkeologiskt material samt kranier från förhistoriska

---

⁶¹ Nylander, 2023, s. 27.

⁶² För att förstå mer om koloniseringens mekanismer och psykologiska och sociala konsekvenser för både den som koloniserar och den som blir koloniserad, läs gärna; Frantz Fanon, *Svart hud, vita masker*, Daidalos, Göteborg, 1997 och Frantz Fanon *Jordens fördömda*, Modernista, Stockholm, 2022.

gravar med samiska kranier samt skandinaviska ”germanska” kranier kom han fram till att samerna var ”den sista kvarlevan” av det förhistoriska folkslaget som en gång funnits i hela Sverige.⁶³

Intresset för att gräva upp mänskliga kvarlevor växte under slutet av 1800-talet i takt med utvecklingen av den så kallade fysiska antropologin och socialdarwinismen. Man menade att kulturer och folkslag kunde placeras längs en evolutionslinje och där den viktorianske, vite mannen betraktades som den högst utvecklade och mest civiliserade arten enligt den socialdarwinistiska logiken. Särskilt nomadiserade folk, såsom de renskötande samerna befann sig således i den lägre utvecklingsskalan enligt det dåtida synsättet.

Man hade nu en vetenskaplig legitimitet att tillskansa sig land eftersom de mindre utvecklade folken ändå snart skulle dö ut eftersom de inte var lika livskraftiga som den vita, europeiska folkgruppen. Européerna menade därför att de gjorde därför de mindre utvecklade folken en tjänst genom att kolonisera och ”ta hand om dem”, eftersom de inte klarade av att ta hand om sig själva. Intresset för samiska gravar och särskilt samiska kranier var stort under slutet av 1800-talet fram till 1930-talet. Många samiska gravplatser och kristna gravar på kyrkogårdar blev uppgrävda. De personer som var involverade i plundring och handel med samiska kranier och skelett var vetenskapsmän (inom de flesta ämnesområden) och på lokalnivå handelsmän, provinsialläkare och präster. På Nordkalotten var handeln med samiska skelett och kranier ”en lönsam affär”.⁶⁴

7.2 Rasbiologin under 1900-talet

Under 1910-talet började man istället tala om *raser* istället för *kulturer*. Intresset för samiska mänskliga kvarlevor och kranier var fortfarande stort. Men man började nu flytta fokus från avlidna människors kranier till levande människors kranier. Rasbiologi och rashygien var 1910–1950-talens nya inriktning.

Rashygien (eugenik) var en internationell företeelse vid sekelskiftet 1800–1900 och det Svenska sällskapet för rashygien bildades 1909 i Stockholm. Eugeniken var en blandning av ärftlighetslära och rastänkande som gick ut på att människor med ”undermåliga” anlag inte skulle få fortplanta sig och att

---

⁶³ Gunilla Edbom, *Samiskt kulturarv i samlingar rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål*. (Jokkmokk: Åjtte svenskt same- och fjällmuseum, 2005) [Inledning \(ajtte.com\)](#)

⁶⁴ Kaisa Huuva, *Promemoria om samiska mänskliga kvarlevor och Svenska kyrkan*, 2016-03-08. Opublicerad.

en blandning av människor från olika raser inte var bra. Den rasbiologiska forskningen var den vetenskapliga garanten för dessa påståenden.⁶⁵

7.3 Arkeologiska- och anatomiska samlingar på museer i Sverige idag

Mänskliga kvarlevor har kommit till forskningen på skilda vägar. De har grävts upp av arkeologer i forntida gravar. De har lämnats till anatomiska institutioner från fattighus och sjukhus och de har grävts upp från kyrkogårdar och köpts, bytts eller stulits utomlands.

Arkeologi kan beskrivas som studiet av äldre tiders kulturer, samhällen och människor. Det är en vetenskap som studerar materiell kultur från äldre tider. En viktig del av källmaterialet utgörs av förhistoriska och historiska lämningar, både sådana som finns kvar i landskapet och de föremål som finns i museernas magasin, liksom den kunskap som finns samlat i arkiv och bibliotek.

De anatomiska samlingarna började samlas in under 1800-talet. Anatomerna hade också tillstånd att ta kroppar från avlidna på fattigvårdsinrättningar, fängelser och mentalsjukhus. Det var de svagaste och mest utsatta i det svenska samhället som hamnade i samlingen av kranier.

Anatomisk forskning, så som den bedrevs under 1800-talet och början av 1900-talet, har upphört men osteologisk forskning på arkeologiskt mänskligt material pågår fortfarande. Det är forskning som sedan länge är integrerad i arkeologin. Det handlar om att ta reda på sådant som ålder, kön, sjukdomar, skador och hur personen har begravts, för att få kunskap om tidigare samhällens demografi och sociala sammansättning.

De svenska samlingarna består till största delen av arkeologiskt material från förhistorisk tid. En mindre härrör från anatomiska samlingar.

---

⁶⁵ Gunilla Edbom, 2005.

7.4 Institutioner och museer med samiska mänskliga kvarlevor idag

Av Statens historiska museers kartläggningsrapport från 2016 framgår att det finns mänskliga kvarlevor på åtminstone 66 svenska museer.⁶⁶ På 49 av museer kommer kvarlevorna från arkeologiska undersökningar. Arkeologiskt tillvaratagna kvarlevor från den förhistoriska tiden innan år 1050 e Kr finns på 36 museer. Arkeologiskt tillvaratagna kvarlevor från medeltiden 1050–1500 e Kr finns på 39 museer. Arkeologiskt tillvaratagna kvarlevor från efterreformatorisk eller modern tid finns på 31 museer. Den övervägande delen av de 66 museerna (43 stycken) har kvarlevor endast från Sverige.⁶⁷

Samiska mänskliga kvarlevor finns på 11 museer och lika många museer har kvarlevor från urfolk i andra länder.⁶⁸ Från nationella minoriteter i Sverige förutom samerna har endast ett museum kvarlevor. Kvarlevor av namngivna individer finns på 13 museer och kvarlevor från namngivna etniska grupper hos 11 museer.

De flesta museer förvarar sina samlingar av mänskliga kvarlevor på ett professionellt sätt, det vill säga i låsta och larmade samt ofta även klimatreglerande lokaler. Däremot saknar 36 museer anvisningar för vilka som har behörighet att arbeta med mänskliga kvarlevor i samlingarna och endast 11 museer har personal med osteologisk kompetens. På de flesta museer (63 stycken) görs ingen hanteringsmässig skillnad mellan mänskliga kvarlevor från olika tidsperioder och nästan alla museer (64 stycken) hanterar mänskliga kvarlevor på ett likartat sätt oavsett om de kommer från Sverige eller utanför Sverige.⁶⁹

Amnesty Sápmi har tagit fram en rapport på vilka av de 11 museerna som berörs.⁷⁰ Enligt dem är det; *Ájtte, Svenskt fjäll- och samemuseum* som har kvarlevor efter 17 samer från Rounala deponerade hos sig och som troligtvis ska återbördas under 2025. *Gustavianum, Uppsala universitet* har 4 monterade skelett, inköpta av handelsmannen Nordvi från Norge, de har även kranier och skelettdelar från

---

⁶⁶Leena Drenzel et al. *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer. En kunskapsöversikt*, (Stockholm, Statens historiska museer, 2016).

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Amnesty Sápmi, *Sammanställning över samiska mänskliga kvarlevor på museer i Sverige*. Opublicerad, 2020. I rapporten står inte angivet vilka de 11 museerna är som har samiska mänskliga kvarlevor i sin ägo.

⁶⁹ Drenzel et al., 2016. Regeringsuppdraget lämnades i oktober 2015 och i uppdraget ingick att göra en kunskapsöversikt om hanteringen av mänskliga kvarlevor vid offentliga museer, redogöra för vilka förhållningssätt avseende etiska frågor som präglar arbetet, redogöra för hur dialogen förs mellan museer i dessa frågor samt belysa forskningsperspektivet.

⁷⁰ Amnesty Sápmi är en del av Amnesty International som arbetar för samiska rättigheter. De har länge engagerat sig för återförande av samiska mänskliga kvarlevor och ceremoniella föremål.

Notosero, Imandras-sjön och Umbra-sjön i Ryssland samt Offerdal i Jämtland. *Nordiska museet* har ett kranium från en okänd kvinna från Övre Vaptsjön i Tärnaby. *Norrbottens museum* har samiska kvarlevor från Silbojokks kyrkogård i Arjeplog och från Jokkmokks kyrkogård. De har även kvarlevor från gravar i Råmsjakudden, Vuoksajaure och Sakkavare, de menar att det är svårt att sätta etnicitet på dessa, men det finns element i gravarna som tyder på samiskt gravskick och att det rör sig om samiska individer. *Statens historiska museer (SHM)* har en stor mängd samiska kvarlevor i sina samlingar. Det finns inte utrymme här att redovisa den stora samling samiska mänskliga kvarlevor som SHM har i sin ägo.⁷¹ *Västerbottens museum* säger sig inte ha kvarlevor som med säkerhet är samiska. Det rör sig om ett ben från Varris i Vilhelmina och ett revben från Tärna. *Silvermuseet i Arjeplog* har en mindre mängd brända ben från en rösgrav i Uddjaur där det gjordes en arkeologisk räddningsaktion eftersom graven höll på att förstöras genom vattenregleringen. *Historiska museet vid Lunds universitet* har kvarlevor från sju samiska individer i sina samlingar.⁷² *Karolinska institutet* uppger att de inte har några samiska mänskliga kvarlevor i sina samlingar eftersom samlingen av samiska kvarlevor förstördes i en brand 1892.⁷³

7.4.1 Närhet och anknytning

Det tycks generellt finnas en stark samsyn kring att kvarlevor som är nära oss i tid är mer problematiska att hantera än sådana som är tusentals år gamla. Detta kan kopplas dels till en mer abstrakt uppfattning om att mänskligheten avtar i takt med lång förfluten tid och den kulturevolutionära uppfattningen om människans utveckling från natur- till kulturvarelse. Dels hör det samman med den vanligt förekommande känslan också hos forskare och andra professionella som arbetar med mänskliga kvarlevor att en personlig anknytning och identifierbara individer kräver mer noggranna etiska överväganden än de som är avlägsna i tid, rum eller gemenskap.⁷⁴

---

⁷¹ Enligt uppgift från Amnesty Sápmi stämmer inte uppgiften om 11 museer i Drenzel, et al:s rapport (2016). Amnesty Sápmi har kontaktat varje enskilt museum och enligt dem uppgår summan till 9 museer och institutioner. Det kan även finnas samiska mänskliga kvarlevor hos andra institutioner. Bl.a har Gymnastik- och idrottshögskolan och Konstakademien i Stockholm på senare tid uppgett att de har mänskliga kvarlevor i sina förråd. Det finns inget som inte utesluter att det kan röra sig om samiska mänskliga kvarlevor (e-post, 2023-10-30).

⁷² Drenzel et al., 2019.

⁷³ Karolinska Institutet, *Om samiska kvarlevor i Karolinska Institutets samlingar*, u.å., <https://nyheter.ki.se/om-samiska-kvarlevor-i-karolinska-institutets-samlingar> [hämtad 2023-10-20].

⁷⁴ Drenzel et al, 2016, s. 27

7.4.2 Makt och rättigheter

Hur kvarlevor har förvärvat och om de anses förvaltas av rätt ägare är parametrar som generellt tillmäts stor vikt i etiska överväganden. Det finns en medvetenhet hos museerna om det koloniala arvet och med det också om den koloniala skulden för att viss insamling gjordes genom övergrepp och förtryck, samt att sådant material alljämt finns i några museers samlingar. Samtidigt gör nationella museer anspråk på att förvalta allas kulturarv och de önskar belysa också dessa specifika människors historia inklusive de mörka perioderna med oetisk hantering. Vad händer egentligen med historieskrivningen om de mörka delarna tvättas bort och görs osynliga för framtida människor? I ansvaret att gottgöra forna oförrätter ligger också att visa på vad som tidigare har skett, även efter att överenskommelser om förändrad hantering eller återförande av kvarlevor har träffats. Återbördande blir om den genomförs utifrån ömsesidig respekt del i en försoningsprocess eftersom vissa kvarlevor som hålls i museisamlingar kan få en mycket symbolladdad betydelse, både för dem som förespråkar återbördande och dem som motsätter sig detta.⁷⁵

8. Återbördande av samiska föremål

Fokus för den här rapporten är återbördande av samiska mänskliga kvarlevor, men det är ändå viktigt att ha kännedom om sammanhanget för diskussionen om återförande av de samiska föremålen i Sverige, särskilt de ceremoniella föremålen vilka utgörs av goavddis⁷⁶, sieidi⁷⁷ och offergåvor.

Det är samma idémässiga bakgrund bakom insamlandet och konfiskeringen av de samiska ceremoniella föremålen, nämligen kolonisering och imperialism.⁷⁸ Men utöver det så var syftet med insamlandet av de ceremoniella föremålen (till skillnad emot de mänskliga kvarlevorna) under 1600-1700-talen att tvångskristnandet av samerna.

---

⁷⁵ Ibid., s. 28

⁷⁶ Goavddis, (-vdá), runeбомme, helig trumma. Brita Kåven, (red.), *Sámi-dáru sátnegirji: samisk-norsk ordbok*, (Davvi Girji, Karasjok, 1995).

⁷⁷ Sieidi, (idd), seite, Svonni, s. 112.

⁷⁸ För en fördjupning av såväl den idémässiga bakgrunden till konfiskering av samiska föremål och dagens repatrieringsdebatt i Sápmi rekommenderas Eeva-Kristiina Nylander, *From Repatriation to Rematriation: Dismantling the Attitudes and Potentials Behind the Repatriation of Sámi Heritage*, 2023.

Det var i första hand missionärer, präster, forskare och upptäcktsresande som konfiskerade och samlade in föremålen. När de ceremoniella föremålen, och särskilt de heliga trummorna togs från samerna, kan det förstås som en del i en kolonial process, en ”epistemicid”, dvs. att man tar död på kunskap.⁷⁹ Det mesta av det samiska materiella kulturarvet finns idag i samlingar och magasin på museer och institutioner utanför Sápmi, i de nordiska länderna och runtom i Europa. De är därför långt borta, otillgängliga för de samiska lokalsamhällen de ursprungligen togs ifrån och där de egentligen hör hemma. Det har kommit att bli ett otillgängligt samiskt kulturarv för samer och innebär en förlust på samma sätt som skändandet och bortforslandet av de mänskliga kvarlevorna från sina gravar. På samma sätt fungerar det läkande och transformernade, när samiska föremål återförs till Sápmi och till de lokalsamhällen de en gång togs ifrån, de blir då ånyo en del av samhällets levande kultur.⁸⁰

Idag finns den största samlingen av heliga trummor på Nordiska museet i Stockholm, de har 33 heliga trummor i sin ägo. Ett flertal av dem ägs formellt av Statens historiska museer (SHM), men är deponerade på Nordiska museet som ju är en stiftelse. Ett flertal av trummorna är utlånade till andra museer. Ájtte svenskt same- och fjällmuseum har åtta heligas trummor på utlån från Nordiska museet. Själv har de endast en helig trumma i sin ägo. Nordiska museet har tagit initiativ till och påbörjat en dialog med samiska aktörer om hur deras samling av samiska föremål (inklusive de ceremoniella föremålen) ska hanteras framgent. I februari 2023 överfördes det formella ägandet till Ájtte av en större samling samiska föremål som under en lång varit utlånade till Ájtte från Världskulturmuseet.

Ett till pågående större återbördandeärende av ceremoniella föremål är offegåvorna från Unna Saiva utanför byn Lillsaivis i Gällivare kommun. En grupp enskilda från Gällivare skogssameby har begärt ett återförande av offergåvor från den samiska offerplatsen Unna Saiva (som betyder den lilla heliga sjön) som idag finns i Staten för historiska museers ägo.⁸¹

---

⁷⁹ Liisa-Rávná Finbog, *It speaks to you. Making kin of people, duodji and stories in Sámi museums*, doktorsavhandling (Oslo: Universitetet i Oslo, 2020), s. 34.

⁸⁰ Nylander, 2023, s. 77.

⁸¹ Kerstin Andersson, *Unna Saiva: en skändad samisk offerplats*, (Stockholm: Vulkan, 2021).

8.1 Samiska föremål i församlingar

Församlingars inventarier av kulturhistoriskt värde regleras i 4 kap. 6–10 § i kulturmiljölagen. Församlingarna har en skyldighet att registrera inventarier av kulturhistoriskt värde i en ordnad förteckning. De föremål man registrerar kan vara allt från kyrksilver från 1500-talet till 30 år gammal bildkonst i församlingshemmet. De kan göra det analogt, men 80 % av församlingarna använder sig av den digitala föremålsdatabasen SACER som drivs av Svenska kyrkans nationella nivå.

Det har inte gjorts en systematisk inventering av samiska föremål i Svenska kyrkans stift och församlingar. Under 2024 kommer ett projekt initierat av konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet tillsammans med Luleå stift och Norrbottens länsmuseum genomföra en systematisk inventering av samisk konst, design, textil och arkitektur i kyrkliga sammanhang men även kyrkligt relaterade föremål som bevarats i andra sammanhang som i museisamlingar. Projektet ska bl.a. gå igenom Svenska kyrkans föremålsdatabas SACER, och även uppdatera den. Projektet heter ”Samiska inslag och samisk inspiration i Luleå stifts kyrkomiljöer – en kunskapsöversikt”. Projektet finansieras med medel för kunskapsutveckling inom det kyrkliga kulturarvet inom ramen för den nationella nivåns kyrkoantikvariska ersättning för ramår 2024. Inför utlysningen har Svenska kyrkans nationella nivå särskilt identifierat kunskapsluckor inom det samiska kyrkliga kulturarvet och man finansierar även ett projekt som omhandlar restaurering av kyrkkåtorna i Jokkmokks församling.

Härnösands stift driver under 2022–2023 projektet ”Samiska föremål” där man inventerat samiska föremål i församlingarna. Syftet med projektet är att utforska och synliggöra de samiska föremål som finns i församlingarna. Hitintills har man funnit c:a 100 föremål, bl.a. dopfont, kollektåvar och tavlor där samer avbildats. Det äldsta föremålet som hittas är en umesamisk bibel från 1811 i Strömsunds pastorat. Arbetet genomförs med stöd av anslag från den kyrkoantikvariska ersättningen på nationell nivå och man samarbetar med Gaalitje, det sydsamiska kulturcentrat i Östersund i genomförandet av projektet.

Härnösands stift har tillsammans med Gaalitje tidigare tillsammans genomfört ett projekt som handlade om att utforska de samiska kyrkplatserna i stiftet. Det resulterade 2017 i boken *Sjeltie- Kyrkplatser och kyrkoliv*.⁸²

---

⁸² Akar Holmgren och Ewa Ljungdahl, *Sjeltie: kyrkplatser och kyrkoliv* (Härnösand: Härnösands stift, 2017).

Slutord

I den här rapporten har jag visat på hur återbördande av samiska mänskliga kvarlevor kan vara ett sätt för Svenska kyrkan att materialisera sin pågående försoningsprocess med det samiska folket. Jag har även visat på Arjeplog och Lycksele församlingars erfarenheter av de återbördanden de genomförde tillsammans med Lycksele sameförening och Arjeplogs sameförening i oktober 2022 respektive augusti 2019.

Rapporten visar också på hur Svenska kyrkans nationella nivå arbetat gentemot regering och myndigheter med frågan om återbördande. Ärkebiskopen har bland annat bjudit in relevanta aktörer till tre rundabordssamtal och skrivit debattartiklar för att uppmärksamma frågan. Svenska kyrkans nationella nivå har även lyft frågan i en skuggrapport till FN:s råd för de mänskliga rättigheterna, och skickat skrivelser med konkreta förslag till regeringen för att underlätta återbördanden. Rapporten innehåller även Svenska kyrkans konkreta inspel till Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag om att beskriva ett sammanhållet regelverk för återbördande av samiska mänskliga kvarlevor.

Till sist visar rapporten på de samiska perspektiven av återbördande av samiska mänskliga kvarlevor och skälen till att det är en angelägen fråga för Sápmi. Det är perspektiv som inte är självklara i Sverige eller i Svenska kyrkan, En förutsättning för att genomföra en återbördandeprocess är den samiska agensen och att frågan ägs av samiska aktörer. Detta handlar om att bryta med de ideologier och idéer som tidigare dominerat i samhället och att ge makt till dem som inte tidigare hade makt. Det som i folkrättslig terminologi kallas för självbestämmande för urfolk.

Men, även om frågan ägs av samiska aktörer, så betyder inte det att andra aktörer i samhället därmed kan frånsäga sig ansvar idag. Att Svenska kyrkan har engagerat sig i frågan handlar om ett konkret ansvarstagande idag eftersom kyrkans företrädare i flera fall grävde upp och sålde samiska mänskliga kvarlevor och agerade möjliggörare för gravskändandet på kyrkogårdar. Man vill med det bryta med den tidigare maktobalansen som rådde och markera att vi lever i en annan tid nu.

Rapporten visar att församlingars medverkan i återbördande har varit som i första hand en stödjande part till de samiska aktörerna. Församlingarna har inte lagt premisserna för återbördandet, vare sig innan återbördandet och i själva genomförandet av ceremonin. De samiska aktörerna har styrt processen. Och det är precis så det ska vara.

Referenser

Amnesty Sápmi, *Sammanställning över samiska mänskliga kvarlevor på museer i Sverige*. (Amnesty Sápmi, 2020). Opublicerad.

Andersson, Kerstin, *Unna Saiva: en skändad samisk offerplats*, (Stockholm: Vulkan, 2021).

Aurelius, Adriana, *Máhtsatiebmie likttemijne. Återbördande i försoning. En processbeskrivning över repatrieringen i Lycksele*, (Lycksele: Lycksele kommun, 2019).

Drenzel, Leena & Gustasson Reinius, Lotten, et al., *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer. En kunskapsöversikt*, (Stockholm, Statens historiska museer, 2016). <https://shm.se/wp-content/uploads/2016/05/FoU-Rapport-15.pdf>

Edbom, Gunilla, *Samiskt kulturarv i samlingar rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål. 2. omarb. versionen* (Jokkmokk: Ájtte svenskt same- och fjällmuseum, 2005). [Inledning \(ajtte.com\)](http://inledning.ajtte.com)

Ekonomistyrningsverket, *Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende Sametinget, Ändringsbeslut 2023-01-12 Myndighet Sametinget (esv.se)* [hämtad 2023-10-20].

Ekström, Sören (2006) *Samiska frågor i Svenska kyrkan*. Svenska kyrkans utredningar 2006:1.

Finbog, Liisa Rávná (2020). *It speaks to you. Making kin of people, duodji and stories in Sámi museums*, doktorsavhandling (Oslo: Universitetet i Oslo, 2020).

Holmgren, Akar & Ljungdahl, Ewa, *Sjeltie: kyrkplatser och kyrkoliv*. Första upplagan (Härnösand: Härnösands stift, 2017).

Huuva, Kaisa & Blind, Ellacarin (red.) ”När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka”. *Minnesbilder från samernas skoltid*. (Stockholm: Verbum, 2016).

Huuva, Kaisa, ”Försoning - mer än bara ett ord. Är en försoning möjlig mellan Svenska kyrkan och det samiska samhället?” i *Liv i försoning: om upprättelse i kyrka och samhälle*, red. Carl Reinhold Bråkenhielm, & Göran Möller (Stockholm: Verbum, 2016), s. 66–95.

Huuva, Kaisa, *Promemoria om samiska mänskliga kvarlevor och Svenska kyrkan*, 2016-03-08.
Opublicerad.

Karolinska Institutet, *Om samiska kvarlevor i Karolinska Institutets samlingar*, u.å.,
<https://nyheter.ki.se/om-samiska-kvarlevor-i-karolinska-institutets-samlingar> [hämtad 2023-10-20].

Kuokkanen, Rauna, *Restructuring Relations: Indigenous Self-determination, Governance, and Gender*, (Oxford University Press USA, 2019).

Kyrkokansliet, *Svenska kyrkan vill bidra till repatriering av samiska mänskliga kvarlevor*, u.å.,
<https://www.svenskakyrkan.se/nyheter/svenska-kyrkan-vill-bidra-till-repatriering-av-samiska-kvarlevor> [hämtad 2023-09-15].

Kyrkokansliet, *Vittnesmål om rasbiologin*, u.å., Vittnesmål om rasbiologin - Svenska kyrkan [hämtad 23-11-05].

Kyrkokansliet, *Försoningsprocessen*, u.å.,
<https://www.svenskakyrkan.se/samiska/forsoningsprocessen> [hämtad 2023-10-15].

Kyrkokansliet, *Handlingsplan. Åtaganden kopplade till Svenska kyrkans ursäkt till det samiska folket, 2022-2021. Etapp 1*, (Uppsala: Kyrkokansliet, 2022).
https://www.svenskakyrkan.se/filer/1374643/11183_SK22129_Handlingsplan_samiska_tillg.pdf

Kåven, Brita (red.), *Sámi-dáru sátnegirji: samisk-norsk ordbok*, (Davvi Girji, Karasjok, 1995).

Lindmark, Daniel & Sundström, Olle (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi. Bd 1 och Bd.2*. (Skellefteå: Artos & Norma, 2016).

Nylander, Eeva-Kristiina, *From Repatriation to Rematriation: Dismantling the Attitudes and Potentials Behind the Repatriation of Sámi Heritage*, doktorsavhandling, (Uleåborg: Uleåborgs universitet, 2023). <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526235707.pdf>
<http://urn.fi/urn:isbn:9789526235707>

Ojala, Carl-Gösta, *Insamling av mänskliga kvarlevor i Tornedalen under 1800-tal och tidigt 1900-tal*, Rapport till Sannings- och försoningskommissionen för tornedalningar, kväner och lantalsiet (Ku 2020:01), 2022. <https://komisuuni.se/wp-content/uploads/2022/08/insamling-av-manskliga-kvarlevor-i-tornedalen-under-1800-tal-och-tidigt-1900-tal.pdf>

Rasmussen, Siv, «Samiske prester i den svenske kirke i tidlig nytid», i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi 1–2*, red. Daniel Lindmark & Olle Sundström, (Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2016), s. 283–314.

Riksantikvarieämbetet, *God samlingsförvaltning. Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar* (Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2020).

<https://www.raa.se/app/uploads/2020/02/Hantering-av-ma%CC%88nskliga-kvarlevor.pdf>

Riksantikvarieämbetet, *Förutsättningar för identifiering och återlämnande av samiska föremål och samiska mänskliga kvarlevor* (Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2023).

[Förutsättningar för identifiering och återlämnande av samiska föremål och samiska mänskliga kvarlevor: redovisning av regeringsuppdrag i Riksantikvarieämbetets regleringsbrev 2023 \(diva-portal.org\)](#)

Roslund, Alexandra & Vareman, Theo, ”Det är inte bara en samisk historia, det är svenska historia”. *Lundagård. Sveriges äldsta studenttidning grundad 1920*, 22/9 2022.

<https://www.lundagard.se/2022/11/22/det-ar-inte-bara-samisk-historia-det-ar-svensk-historia/>

Sametinget, *Plenumsbeslut den 20–22 februari 2007*, u.å., <http://https://www.sametinget.se/1929> [hämtad 2023-10-10].

Sametinget, *Urfolksdeklarationen*, u.å.,

https://www.sametinget.se/urfolksdeklarationen?meta_id=6378 [hämtad 2023-09-13].

Sametinget, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, u.å.,

<https://www.sametinget.se/2836> [hämtad 2023-09-08].

Sametinget, *Ännu ett kranium begravt i Lycksele*, u.å., <https://www.sametinget.se/152128> [hämtad 2023-05-20].

Sametinget, *Ruonala kyrka och kyrkogård*, u.å., <https://www.sametinget.se/132214> [hämtad 2023-10-20].

Svenska kyrkan, *Den svenska kyrkohandboken. antagen för Svenska kyrkan av 1987 års kyrkomöte: lätt reviderad efter Bibel 2000 enligt Kyrkomötesbeslut Del II Vignings-, sändnings-, mottagnings- och invigningshandlingar*. Andra reviderade utgåvan (Stockholm: Verbum, 2014).

Svonni, Mikael, *Sámi-ruota, ruota-sámi sátnegirji: Samisk-svensk, svensk-samisk ordbok*, (Sámi girjjit, Jokkmokk, 1990).

Wallerström, Thomas, *Kunglig makt och samiska bosättningsmönster: studier kring Väinö Tanners vinterbyteori = Royal power and Sámi settlement patterns : studies concerning Väinö Tanner's winter camp theory*, (Oslo: Novus, 2017).

Svensk författningssamling:

SFS (1990:1144) Begravningslag https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/begravningslag-19901144_sfs-1990-1144/

SFS (1988:950) Kulturmiljölag https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolaag-1988950_sfs-1988-950/

SFS (2017:563) Museilag [Museilag \(2017:563\) | Sveriges riksdag \(riksdagen.se\)](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/museilag-2017563_sfs-2017-563/)

SFS (2017:564) Förordning om statliga museers förfoganden över museiföremål https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2017564-om-statliga-museers_sfs-2017-564/

Folkrättsliga dokument:

FN:s urfolksdeklaration <https://www.sametinget.se/2836>

Intervjuer och samtal:

Amnesty Sápmi, 20 september 2023

Árjepluove sámesäbbre/ Arjeplogs sameförening, 18 april och 28 augusti 2023

Arjeplogs församling, 2 och 12 juni 2023

Erik-Oscar Oscarsson, ordförande i Samiska rådet i Svenska kyrkan, 10 oktober 2023

Liksjuon Sámiensiäbbrrie/Lycksele sameförening, 20 april och 24 april 2023

Lycksele församling, 5 juni och 13 juni 2023

Máláge samienseäbbrie /Malå sameförening, 29 maj 2023

Malå församling, 29 maj 2023

Sámediggi/Sametinget, den 28 april 2023

Åsa Nyström, biskop i Luleå stift, 27 september 2023

Intervjuperson 1. 23 augusti 2023

Intervjuperson 2. 14 augusti 2023

Intervjuperson 3. 28 augusti 2023

Intervjuperson 4. 4 september 2023

Karin Eriksson, 7 september 2023

Tips på relevant media:

Dokumentären ”Gravplundrarna” om återbördandet i Lycksele 2019, på SVT Play

<https://www.svtplay.se/video/KV64wv/gravplundrarna/gravplundrarna?info=visa>